

Zygmunt Wiatrowski

Wieloprotblemowy i integracyjny wymiar współczesnych nauk o pracy

---

Problemy Profesjologii nr 1, 13-24

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Zygmunt Wiatrowski

WIELOPROBLEMOWY I INTEGRACYJNY WYMIAR WSPÓŁCZESNYCH NAUK O PRACY

Streszczenie

Problem nauk o pracy ma już określoną historię i względnie rozległy wymiar. Dążenie do nadania temu problemowi postaci współczesnej stanowi od ponad 20 lat swoistą domenę działań pedagogicznych i technicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego, a także odpowiednich ośrodków pozauczelnianych tegoż regionu. W szczególności uniwersytet skłania m.in. do studyjnego i prakseologicznego oraz ergonomicznego potraktowania następujących wyznaczników treściowych i strukturalnych owej aktualizowanej istoty rzeczy:

- Początki i rozwój nauk o pracy.
- Współczesność pracy człowieka.
- Nauki o pracy w kontekście rozwoju cywilizacyjnego.
- Problemy nadal dyskutowane.

Słowa kluczowe: praca, nauki o pracy.

MULTI-PROBLEM AND INTEGRATION DIMENSION OF MODERN SCIENCE OF LABOUR

Abstract

The problem of science of labour has already determined history and relatively expansive dimension. Striving for give this problem the form of contemporary accounts for more than 20 years a kind of domain and technical educational activities at the University of Zielona Gora, as well as relevant non-university centers of that region. In particular, the university encourages i.a., to the study and praxeological and ergonomic treatment of the following structural and substantive determinants of that updated key problems:

- The origins and development of science of labour.
- The labour of man in nowadays.
- Science of labour in the context of the development of civilization.
- Problems still debatable.

Key words: work, learning about the work.

Wprowadzenie

Świat współczesny, nasycany licznymi dążeniami do integracji i globalizacji, powoduje wyłanianie i rozszerzanie coraz bardziej tendencji także do włączania się w dany nurt nauki i działalności twórczej. Wyrazem tegoż dążenia staje się m.in. łączenie różnych, w zasadzie

dyscyplinarnie wyizolowanych, działań naukowych i dochodzenie do rozwiązań siłami niejako wspólnymi. Chodzi w szczególności o łączenie się różnych nurtów działań, stanowiących dotychczas domenę określonych tylko dyscyplin i subdyscyplin naukowych, w możliwie zwarte organizacje, np. pod nazwami: nauki o pracy, nauki o człowieku, nauki o człowieku dorosłym, nauki o wielostronnym rozwoju itp. Podczas dzisiejszego spotkania nastawiamy się głównie na dokonanie analizy stanu i dalszego rozwoju nauk o pracy. Takie są przynajmniej założenia programowe konferencji w 2015 r. zorganizowanej w Zielonej Górze pod hasłem: „Profesjologia i ergonomia w kontekście nauk o pracy”.

Początki i rozwój nauk o pracy

W literaturze polskiej pierwsze wyraziste akcenty na rzecz wielostronnego traktowania i opisywania pracy ustalił Wojciech Jastrzębowski, który w 1857 r. opublikował *Rys ergonomii, czyli nauki o pracy* i tym samym zapoczątkował nowy, w pełni humanistyczny nurt badań nad pracą człowieka¹. Z początkiem XX w. Stanisław Brzozowski wypracował własną, oryginalną koncepcję tzw. „filozofii pracy i swobody”, zwanej również „filozofią czynu i pracy”. Głównym jej założeniem była teza o zależności rzeczywistości zewnętrznej od ludzkiej działalności. „Świat nie jest gotowy, lecz staje się; człowiek nie poznaje go, lecz tworzy” – oto wymowa ogólna wspomnianej koncepcji². Nieco później Karol Adamiecki (obok F.W. Taylora i H. Fayola) tworzy teoretyczne podstawy organizacji i zarządzania (zwane wcześniej nauką organizacją pracy), a Tadeusz Kotarbiński zapoczątkowuje „szkicami praktycznymi” (1913) rozwój prakseologii, tj. nauki o sprawnym działaniu³. W XX w. przeprowadzono liczne analizy i dysputy w kwestii upowszechnianych w literaturze a także w praktyce zróżnicowanych w swej istocie nazw: „nauka o pracy” i „nauki o pracy”.

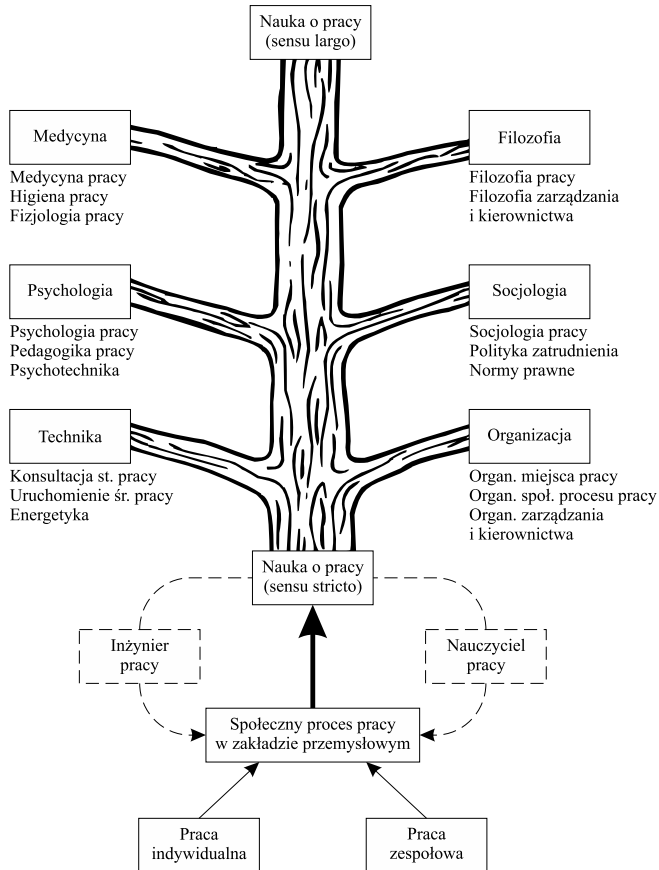
Można przyjąć, że punktem wyjścia w tej dyskusji stało się stanowisko L. Meyera – dotyczące powiązań różnych dyscyplin i subdyscyplin naukowych oraz rodzajów działalności gospodarczej z pracą człowieka. W szczególności odwoływano się do następującego rysunku (autorstwa L. Meyera) w danym zakresie.

---

¹ Narodziny nauki o pracy omawia szczegółowo J. Bańka w książce pt. *Narodziny filozofii nauki o pracy w Polsce*, KiW, Warszawa 1970. Patrz także: Z. Wiatrowski, *Pedagogika pracy w zarysie*, PWN, Warszawa 1985.

² S. Brzozowski, *Wstęp do filozofii*, 1906. Patrz też: *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 4, 2001, s. 526.

³ Dzisiaj prakseologię określa się jako naukę o sprawnym i skutecznym działaniu. Patrz m.in. *Podstawy pedagogiki pracy* (Z. Wiatrowskiego), kilka wydań; ale nade wszystko: T. Kotarbiński, *Traktat o dobrej robocie* (kilka wydań).

Rys. Nauka o pracy i jej człony pomocnicze – według L. Meyera⁴

W dalszym okresie XX w., szczególnie w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych, dominującą wymowę dyskusji sprowadzano do:

- 1) upowszechniania nazwy „nauka o pracy”, co głównie czynili autorzy podręczników dla studiów politechnicznych: M. Trzeciak (1977, tytuł w przypisie 4) oraz J. Nowakowski (1979, pozycja zbiorowa pt. *Nauka o pracy*, PWN);
- 2) prowadzenia określonych działań pod hasłem: „nauka o pracy” przez prof. Jana Kordaszewskiego w ramach odpowiedniej struktury organizacyjnej Polskiej Akademii Nauk;
- 3) podjęcia zdecydowanych działań teoretycznych i praktycznych na rzecz „nauk o pracy”, szczególnie przez prof. Tadeusza W. Nowackiego i doc. Zygmunta Wiatrowskiego – w ramach Instytutu Kształcenia Zawodowego oraz Ogólnopolskiego Seminarium Pedagogiki Pracy.

Efekty trzeciego nurtu działań porządkujących stan rzeczy szybko zaczęły stawać się znaczącymi, a nawet decydującymi. Już pod koniec XX w. kategoria nazewnicza i pojęciowa

⁴ Podają za M. Trzeciakiem: *Elementy nauki o pracy*, PWN, Warszawa 1977, s. 19. W *Leksykonie pedagogiki pracy* – T.W. Nowacki ustalił wersję nieco zmodyfikowaną, zachowując jednak istotę wymowy autorskiej; prof. Nowacki wprowadził jedynie także nazwę „pedagogika pracy”, sytuując ją w części dalszej ilustracji.

„nauki o pracy” zaczęła wyraźnie dominować w różnych konstelacjach działaniowych, co należy wyakcentować w opracowaniach podręcznikowych i zbiorowych z obszaru nowej subdyscypliny pedagogicznej – pedagogiki pracy. Oto niektóre tylko akcenty:

- W *Pedagogice pracy w zarysie* z 1985 r. (PWN) napisałem: „Pedagogika pracy traktująca o pedagogicznych problemach relacji: człowiek–wychowanie–praca, z konieczności wchodzić musi w wielostronne związki i układy z różnymi dyscyplinami naukowymi, a szczególnie z filozofią pracy, ekonomią polityczną, fizjologią pracy, psychologią pracy, socjologią pracy, nauką organizacją pracy itp. Jest to podyktowane m.in. tym, iż praca człowieka jako problem najbardziej ludzki, a zarazem badawczy, ma charakter wieloaspektowy, stanowi przedmiot zainteresowań wielu dyscyplin naukowych i jest interpretowana z różnych punktów widzenia” (s. 22).
- W następstwie takiego stanowiska ogólnego – na rysunku ukazującym miejsce pedagogiki pracy w kompleksie nauk wyróżniłem następujące obszary i dyscypliny oraz subdyscypliny tzw. pomocnicze i dopełniające: życie gospodarcze kraju (z dominującą kategorią – praca), nauki techniczne (z kategorią dominującą – technika), filozofia pracy, fizjologia pracy, ergonomia, prakseologia, psychologia pracy, socjologia pracy, naukowa organizacja pracy, a także różne subdyscypliny pedagogiczne (s. 29).
- W dalszych analizach i kontaktach pojawiły się też: medycyna pracy, prawo pracy i inne dziedziny wiedzy naukowej oraz praktycznej, jak również profesjologia.

Aktualny stan w danym zakresie problemowym określony zostanie w dalszej części rozważań.

Współczesność „pracy człowieka”

Tę część rozważań rozpocznę od następującego wyjaśnienia. Wprawdzie niektóre przytoczone dziś akcenty, tezy i stwierdzenia były przeze mnie wypowiedziane już wcześniej, lecz dla tworzenia aktualnego obrazu stanu rzeczywistości są one nadal przydatne, a nawet niezbędne.

Już dawno powiedziano i napisano, że poglądy na pracę człowieka zmieniały się przez wieki, a dzisiaj można dodać, że – zmieniać się będą także przez kolejne wieki. To przekonanie wynika stąd, iż aktualnie owe zmiany następują szczególnie szybko i licznie. Pod koniec XX w. liczna grupa wizjonerów z określonych krajów świata, szczególnie zachodniego, ogłosiła początek „obumierania pracy” oraz „odrywania jej od człowieka” a już na początku XXI w. te dziwne zapowiedzi zaczęły schodzić z pierwszoplanowego pola widzenia. Wprawdzie D. Bell (przypuszczalnie za Druckerem) nadal głosił i głosi, iż „praca i kapitał – centralne wskaźniki rozwoju w społeczeństwie przemysłowym – zostały zastąpione przez wiedzę i informację”, ale modna w minionych latach koncepcja „społeczeństwa wiedzy” także zaczęła tracić moc swojej wymowy. W tym kontekście upowszechniana przez Bella i innych wizjonerów teza, że „teoria wartości pracy ludzkiej została (ponoć – przyp. Z.W.) zastąpiona przez teorię wartości wiedzy”, a tym bardziej, że „wiedza a nie praca jest źródłem bogactwa” – także przestaje być swoistym strategicznym wyznacznikiem współczesnego rozwoju.

Z określonym zadowoleniem można stwierdzić, że do tego powściągu w traktowaniu „wizjonerskich koncepcji” przyczyniły się w znacznym stopniu współczesne nauki o pracy, w tym szczególnie filozofia pracy, psychologia pracy, socjologia pracy, a w poszerzonych

wymiarach pedagogika pracy i prakseologia. Właśnie w ramach pedagogiki pracy już w 2004 r. ukazała się rozprawa pt. *Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia*⁵, w której autor stosując różne argumenty wykazał, że:

- „Teza o obumieraniu pracy nie może uzyskać naszej akceptacji. Można jedynie mówić o przyspieszonym zanikaniu tradycyjnie pojmowanej pracy fizycznej” (s. 43).
- Nie do przyjęcia jest przypuszczenie o wątpliwej wartości pracy ludzkiej. Praca jest wartością bezdyskusyjną a przy tym uniwersalną, która w istotny sposób rzutuje na kształt i przebieg życia każdego (dorosłego) człowieka oraz na wymiar i wyraz życia społecznego” (s. 45).

Zaczęto tym samym tworzyć nowy klimat dla powszechnego traktowania współczesnej pracy człowieka, klimat bardziej realnego traktowania tej wartości szczególnej.

Aktualna wiedza o pracy człowieka w wersji nie tylko ekonomicznej

Stan wiedzy o pracy człowieka kształtował się przez wieki, stąd aktualnie ta szczególna kategoria pojęciowa stanowi wyjściową podstawę dla wielu dziedzin wiedzy naukowej, ale także dla trudnej do ogarnięcia wiedzy potocznej. W następstwie niemal każde dążenie do jej skatalogowania, a tym bardziej wystandaryzowania z reguły staje się zawodne. Idąc dalej – wprost niemożliwe staje się jej ogarnięcie nawet przez wysokiej rangi specjalistów w danym zakresie.

Najbogatszą literaturą oraz dokumentacją naukowo–badawczą legitymują się (ze zrozumiałych względów) nauki ekonomiczne oraz nauki społeczno–humanistyczne. Spośród setek sposobów definiowania oraz określania i konkretyzowania istoty pracy człowieka można wyróżnić co najmniej kilkanaście tzw. podstawowych, które jednak z racji ich wieloaspektowości tworzą swoisty układ dopełniający się problemowo i logicznie. W ujęciu encyklopedycznym (PWN) – praca definiowana jest nade wszystko jako proces złożonej aktywności fizyczno–umysłowej, której celem jest przekształcenie szeroko rozumianego środowiska w ten sposób, by zwiększyć szanse gatunku ludzkiego [t. 22, Warszawa 2004]. W naukach społeczno–humanistycznych na szczególne podkreślenie zasługuje definicja ustalona przez T.W. Nowackiego, według którego – „praca jest zbiorem wysiłków ludzkich wykonywanych dla utrzymania egzystencji człowieka i podwyższanie jej poziomu, a zawiera dostosowane do zadań pracowniczych układy i struktury czynności sensomotorycznych oraz intelektualnych, prowadzących do produkcji dóbr materialnych, usług i wytworów kultury”⁶.

Praca jest działalnością tak różnorodną, że przyjmuje rozmaite postacie, ujawniające duże różnice. W literaturze można wyczytać, że:

- praca jest działaniem zmieniającym świat materialny, nastawionym na zaspokajanie ludzkich potrzeb podstawowych (materialnych) i wyższych (kulturowych i duchowych);
- praca stanowi najbardziej optymalną możliwość uzewnętrzniania się właściwości osobowych człowieka;

⁵ Z. Wiatrowski, *Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia*, „Pedagogika Pracy”, 2004, nr 45.

⁶ T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.

- praca jest wartością, dzięki której powstają i powstawać mogą wszystkie inne wartości, w tym także duchowe, jest przy tym wartością uniwersalną⁷.

Zasadne staje się dostrzeżenie różnych kontekstów myślenia o pracy. Przynajmniej trzy z nich zasługują na szersze potraktowanie. Są to konteksty: **uniwersalistyczny, chrześcijański i pragmatystyczny**.

Poświęcam im więcej miejsca w innych swoich opracowaniach, w tym nade wszystko w *Podstawach pedagogiki pracy*⁸. Interesujące analizy i wykładnie w odniesieniu do pracy człowieka w Polsce (w ostatnim 40-leciu przy tym z pozycji społeczno-humanistycznej) ustalili głównie:

- D. Dobrowolska, *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Warszawa 1974,
- Encyklika Ojca św. Jana Pawła II – *O pracy ludzkiej – Laborem exercens*, 1981,
- Z. Wołk, *Kultura pracy*, Sulechów 2000 oraz wydanie poszerzone – Radom 2009,
- Z. Wiatrowski, *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004,
- J. Wilsz, *Teoria pracy*, Kraków 2009,
- W. Furmanek, *Humanistyczna pedagogika pracy*, t. II: *Praca człowieka*, Rzeszów 2013⁹,
- szersze tło dla współczesnego pojmowania pracy i jej uprawiania w przeróżnych formach organizacyjnych (w kontekście wymagań społeczno-edukacyjnych) ustala w stopniu wielce interesującym Ryszard Gerlach w swej pracy profesorskiej pt. *Pozaszkolna edukacja zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych* (Bydgoszcz 2012).

Aktualna sytuacja w obszarze pracy zawodowej

25 lat temu w Polsce dokonała się biegunowa zmiana ustroju społeczno-gospodarczego i zaistniała nowa rzeczywistość polska wyznaczona przejściem od tzw. komunizmu (w założeniu) do współczesnego kapitalizmu w wyraźnej konstrukcji demokratycznej. W następstwie – i w ekonomii, i w polityce, i w prawie, ale także w literaturze, szczególnie naukowej, zaczęto określać główne właściwości nowej rzeczywistości polskiej. W akcentowanej dotychczas pedagogice pracy sformułowano i przyjęto jako dominujący wyznacznik jej dalszego rozwoju następujące układy odniesienia:

- ustrój społeczno-gospodarczy ewoluujący w kierunku współczesnego kapitalizmu;
- społeczeństwo obywatelskie, demokratyczne i pluralistyczne z akcentem na podmiotowość każdego człowieka, otwarte na wartości ogólnoludzkie i chrześcijańskie;
- dominującą rolę a zarazem zasadę własności prywatnej;
- gospodarkę wolnorynkową, zakładającą maksymalną przedsiębiorczość, mobilność, kompetencyjność i konkurencyjność;
- daleko zaawansowaną demokratyzację i decentralizację w ogólnym kształcie życia państwowego i gospodarczego;

⁷ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, wyd. 4, Bydgoszcz 2005, s. 80.

⁸ Pierwszą wersję własnego stanowiska autorskiego ustaliłem już w 1985 r. w *Pedagogice pracy w zarysie*, PWN, Warszawa.

⁹ Do powyższego wykazu wypada też dołączyć pozycję: *Duch pracy ludzkiej (Myśli o wartości pracy)* – wydaną po raz pierwszy we Włocławku w 1947 r. przez Kardynała Stefana Wyszyńskiego; wznawianą kilka razy w latach następnych (ostatnie wydanie w Warszawie w 2000 r.).

- dominację małych i średnich prywatnych zakładów pracy;
- transfer nowoczesnej techniki, technologii, organizacji i obsługi z uwzględnieniem szeroko prowadzonego doskonalenia zawodowego;
- transformację ilościową i jakościową zasobów kadr pracowniczych, szczególnie w zakresie przekwalifikowania, dostosowywania do nowych potrzeb i aktywnej oraz racjonalnej polityki kadrowej;
- znacznie podwyższone i nowoczesnie rozumiane kwalifikacje oraz kompetencje pracowników różnych działów gospodarki narodowej, z uwzględnieniem maksymalnej mobilności pracowniczej¹⁰.

W świetle powyższych wyznaczników nowej rzeczywistości polskiej, od jej pierwszych dni istnienia przyjęto też, że wartością stanowiącą o jej pomyślnym rozwoju będzie skuteczna praca człowieka, szczególnie praca wysoko kwalifikowana, stąd odpowiednie rozwiązania edukacyjne wyniesiono na piedestał możliwie wysoki. Z perspektywy minionego 25-lecia nowej rzeczywistości polskiej można stwierdzić, że:

- Polska zaczęła się stawać autentycznie nowym krajem, krajem kształtującej się nowej demokracji i nowych zasad funkcjonowania społeczno-gospodarczego;
- W miarę postępujących lat problemy egzystencji ludzkiej zaczęły uzyskiwać zadowalające rozwiązanie, chociaż społeczeństwo pod tym względem zaczęło się coraz bardziej różnicować, a jego biegunowe postacie – bogacze i ludzie biedy oraz nędzy – uzyskiwały coraz większe wymiary;
- Z racji likwidacji znaczących wcześniej dużych zakładów pracy, a tym bardziej przyspieszonego postępu naukowo-technicznego w świecie, wyraźnie zaczęła się zwiększać zbiorowość pracujących w świecie usług, szczególnie handlowych i tzw. ludzkich;
- Kształtujący się (w założeniu) kapitalistyczny rynek pracy, ale także w znacznym zakresie tzw. manufakturowy, a temu towarzyszący klimat biznesowy, stwarzał coraz wyraźniejsze oznaki następującej stabilizacji gospodarczej i społecznej;
- Zaczęto wyraźnie dążyć do współczesnego rozwiązania stanów kwalifikacyjnych i kompetencyjnych zbiorowości pracujących, uzyskując w okresie 20 lat wzrost liczby osób (z wyższym wykształceniem) z 10% w 1989 r. do 20% w drugiej dekadzie XXI w.;
- W następstwie celowych działań międzynarodowych uzyskano wielce znaczący dla polityki pokoju udział członkowski w NATO oraz także wielce znaczący dla dalszego pomyślnego rozwoju gospodarczego, kulturalnego i społecznego, wprost cywilizacyjnego, udział członkowski w Unii Europejskiej.

Przedstawione najbardziej globalne osiągnięcia w 25-leciu nowej polskiej rzeczywistości stanowią powód do wielkiego zadowolenia, a nawet swoistej dumy Polski i Polaków; co jednak nie oznacza, iż w naszym nowym rozwoju towarzyszyły nam tylko wielkiego formatu sukcesy. Według skrajnych pesymistów, a tym bardziej ludzi powściągliwie nastawionych do nowej rzeczywistości, przy tym występującego w coraz większych wymiarach „chaosu politycznego”, zaistniało i utrwaliło się wiele powodów skłaniających do ciągłych pytań – czy aby wszystkie nurty życia i działania społeczno-politycznego, gospodarczego, kulturalnego, zdrowotnego, socjalnego i edukacyjnego zasługują na w pełni pozytywną ocenę, szczególnie z perspektywy owego 25-lecia?

---

¹⁰ Z. Wiatrowski, *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, s. 9.

Nie tylko w codziennych kontaktach ludzkich, ale także w problemowej literaturze naukowej – ciągle pojawiają się pytania i wątpliwości dotyczące takich problemów i rozwiązań, jak:

- losy PGR-ów i społeczności PGR-owskiej;
- często nieracjonalne decyzje dotyczące wielu bardzo dobrze wcześniej funkcjonujących dużych zakładów przemysłowych, a tym bardziej podstawowych dla dalszego rozwoju gospodarczego;
- zbyt beztrudnie wyzbywanie się dobrych oraz reprezentacyjnych dla gospodarki narodowej zakładów i przekazywanie ich, często za „przysłowiowe grosze” obcemu kapitałowi oraz „oligarchom niedookreślonego pochodzenia”;
- bezradne doprowadzanie licznych społeczności pracowniczych do ciągłego i licznie dużego stanu bezrobocia;
- wyraźne nieradzenie sobie w sytuacjach wielce istotnych dla rozwoju cywilizacyjnego problemów kulturalnych, oświatowych, edukacyjnych, zdrowotnych i socjalnych.

Nic zatem dziwnego, że tej rangi problemy często w wersji politycznej dają nadal nieustannie znać o sobie. Można nawet stwierdzić (przez odwoływanie się do wielce znaczących autorytetów), że wiele zastosowanych rozwiązań strategicznych oraz reform gospodarczych i społecznych, w tym szczególnie gospodarczych, oświatowych i socjalnych, w pewnym stopniu miało się z istotnymi założeniami „Solidarności” oraz społeczeństwa obywatelskiego¹¹.

Refleksja uogólniająca (dotycząca pracy człowieka)

Z zadowoleniem wypada stwierdzić, że we współczesnej literaturze naukowej, a także publicystycznej, przedstawiony kierunek zmian w kwestii pracy człowieka stanowi swoistą dominantę, co szczególnie dostrzegalne jest w przeróżnych projektach badawczych Unii Europejskiej w odniesieniu do aktualnej i przyszłej sytuacji europejskiej. Stwarza to w znacznym stopniu nadzieję, że praca człowieka nadal będzie wartością uniwersalną, a zatem także kreującą człowieka naszych i przyszłych czasów.

Szczególnie cenne i wielce wspierające ten nurt nastawień w kwestii roli pracy w życiu człowieka są stanowiska nurtu chrześcijańskiego, w tym głównie Jana Pawła II w Encyklice *O pracy ludzkiej – Laborem exercens* z 1981 r., w której m.in. czytamy: „Praca jest dobrem człowieka – dobrem jego społeczeństwa – przez pracę bowiem człowiek nie tylko przekształca przyrodę, dostosowuje ją do swoich potrzeb, ale także urzeczywistnia siebie jako człowieka, a także poniekąd bardziej staje się człowiekiem”¹².

Nauki o pracy w kontekście rozwoju cywilizacyjnego

Strategiczne, a może tylko wizjonerskie wyznaczniki rozwoju cywilizacyjnego nie są zbyt zachęcające. W *Encyklopedii Powszechnej PWN* czytamy:

¹¹ Potwierdzenie dla takich spojrzeń, opinii i ocen globalnych stanowią nade wszystko reprezentacyjne opracowania Polskiej Akademii Nauk oraz najbardziej znaczących organizacji społeczno-politycznych, gospodarczych i kulturalnych.

¹² Jan Paweł II, *Laborem exercens*, tekst i komentarz pod red. ks. J. Kruciny, Wrocław 1983. Patrz też: odpowiednie opracowania Z. Wiatrowskiego, w tym *Podstawy pedagogiki pracy*, wyd. 4, Bydgoszcz 2005.

- „Najbardziej pesymistyczna wizja pracy w przyszłości wyraża się w formule 20:80, czyli twierdzeniem, że pracować będzie 20% mieszkańców Ziemi, natomiast 80% pozostanie bez stałych środków do życia pochodzących z pracy”;
- W świetle takiej wizji „ludzkość stoi obecnie przed dramatycznymi pytaniami: jak zmieni się ludzka motywacja do pracy, jeśli tej pracy będzie mniej?; Czy klony zastąpią ludzi i czy będą miały inne motywacje?”
- Nigdy wcześniej ludzkość nie doświadczała takich niepokojów”¹³.

Póki co – obraz współczesnej cywilizacji, szczególnie w krajach wysoko rozwiniętych oraz w znacznym stopniu w wymiarach europejskich, a dokładniej – unijnych, jest różnie wartościowany i akceptowany. Na pewno w licznych kręgach społecznych coraz bardziej odczuwalne są upowszechniane zachwyty dla przyśpieszonego rozwoju, w tym skokowego rozwoju techniki, informatyki oraz w szerokim rozumieniu elektroniki, ale także dla poszerzanych nieustannie procesów automatyzacji i robotyzacji, a co ważniejsze – dla odczuwalnych przez zwiększające się społeczności korzystnych stanów egzystencji (w tym głównie codziennych warunków bytowania); wreszcie dla zwiększających się nieustannie swobód obywatelskich i pozytywnego skutkowania współczesnej demokracji.

Ale w tym samym czasie znaczne grupy społeczeństw (głównie w krajach Europy Środkowo-Wschodniej – około 30%) negatywnie, a nawet w tonacji określonego „przekleństwa”, odnoszą się do „owych dobrodziejstw cywilizacyjnych” z dużą powściągliwością. Wprawdzie w wersji Unii Europejskiej zakłada się, że znaczne podwyższenie stanów kwalifikacyjnych i kompetencyjnych społeczności pracujących, w tym tzw. kompetencji społecznych (nazywanych miękkimi, a także komunikacyjnymi i międzyludzkimi), już w niedalekiej przyszłości przyczyniać się będzie do sprawniejszego i bardziej skutecznego funkcjonowania zespołów pracowniczych, szczególnie dużych i średnich zakładów pracy. Jednak w sytuacji wyraźnej dominacji małych zakładów pracy (w Polsce około 70% całej struktury gospodarczej) tego rodzaju perspektywa nadal będzie bardzo odległa.

Wydaje się, że dobrze charakteryzuje ten stan rzeczy prof. P. Sztompka pisząc: „Współczesny świat oferuje wiele możliwości i pól do działania, otwiera się na różnorodne scenariusze przyszłych zmian i zdarzeń. Posiadają one – zdaniem autora – pewne fundamentalne właściwości. Są nimi m.in.: ambiwalencja, niejednoznaczność występujących tendencji i stojących za nimi wartości, a często ich wzajemna przeciwstawność. Dlatego należy mówić o dylematach, które stają się immanentną cechą współczesności”¹⁴.

A oto dziesięć dylematów w ujęciu P. Sztompki:

- 1) Indywidualizm czy wspólnota?
- 2) Globalizacja czy tożsamość lokalna?
- 3) Interesy czy wartości?
- 4) Społeczeństwo masowe czy jakość życia?
- 5) Kult nowości czy afirmacja tradycji?
- 6) Dorywcze zajęcia czy życiowa kariera?
- 7) Konsumpcja czy samorealizacja?

¹³ W. Kozek, *Praca. Wielka Encyklopedia PWN*, t. 22, Warszawa 2008, s. 218.

¹⁴ P. Sztompka, *Dziesięć dylematów XXI wieku*, „Wprost”, 2003, nr 1. Patrz też: *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.

- 8) Kontraktowa intymność czy trwała rodzina?
- 9) Demokracja w rękach wybranych czy dyskurs polityczny?
- 10) Informacja czy mądrość?¹⁵

Oczywiście, podobnych dylematów i znaków zapytania ustalać można więcej. Zdaniem R. Gerlacha – „wydaje się, że ani żadna teoria ekonomiczna, ani społeczna, czy doświadczenie historyczne nie dają pewności, że proces zmian, jaki dokonuje się obecnie, oraz że kierunki rozwoju współczesnego świata zagwarantują lepsze warunki życia i gospodarowania. Dlatego też współczesny człowiek powinien poszukiwać takich rozwiązań, które będą w stanie zachować to, co pozytywne, jednocześnie eliminując wszelkie negatywne skutki szerokiego projektu współczesnego świata pod nazwą «zmiana»»¹⁶.

Niezależnie od najbliższych i dalszych rozwiązań cywilizacyjnych, a tym bardziej od formułowanych odpowiedzi i wyborów w kontekście sformułowanych przez P. Sztompkę dylematów – interesujący nas problem nauk o pracy stawać się będzie coraz bardziej znaczący i rzutujący także na codzienność cywilizacyjną. Po prostu wieloprotblemowe i integracyjne traktowanie współczesnych nauk o pracy staje się cywilizacyjną koniecznością.

Funkcjonowanie badań naukowych i wiedzy naukowej, dzisiaj jeszcze nazbyt poszafadkowanych, często nawet nadmiernie wyalienowanych, w relacjach wieloprotblemowych i zintegrowanych staje się współczesnym wyznacznikiem dalszego prawidłowego rozwoju cywilizacyjnego. W przypadku nauk o pracy, z którymi coraz bardziej wiążemy współczesny wymiar pracy człowieka, rzecz urasta do rangi strategicznej zarówno dla człowieka pracy, jak i do ekonomicznie oraz humanistycznie i społecznie kształtowanych warunków pracy.

Można przyjąć, że dotychczas dobrym przykładem takiego funkcjonowania nauk o pracy, w przekonaniu znacznej części pedagogów pracy oraz przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, są rozwiązania organizacyjno-programowe w ramach prakseologii, ergonomii, profesjologii oraz psychologii pracy i socjologii pracy, a nade wszystko pedagogiki pracy – tym bardziej w ramach szeroko i współcześnie rozumianych nauk o pracy. Rzecz o tyle jest przekonująca, że w tychże właśnie strukturach działaniowych już od dawna dostrzegano wzmoczoną dążność do wieloprotblemowego i zintegrowanego działania.

Problemy nadal dyskusyjne

Z końcowego zapisu części trzeciej niniejszego opracowania można wywnioskować, iż tytułowa kategoria pojęciowa „nauki o pracy” uzyskała już status pewny i bezdyskusyjny. Tymczasem rzeczywistość w danym zakresie jest nadal skomplikowana. Niestety, są nawet liczni zwolennicy formuł z początku XX w., i to nie tylko w przypadku „nauki o pracy”. Tak np. andragodzy (nawet z pierwszego rzędu prestiżowego) często jeszcze (a może na powrót) – dążąc do usamodzielnienia andragogiki jako nauki – odwołują się do koncepcji jakoby „jedynnej lub podstawowej nauki o człowieku dorosłym”. Psychologowie nawet często podkreślają i akcentują formułę – „nauka o rozwoju człowieka”. Oczywiście, podobnych zapisów w literaturze oraz podczas przeróżnych wykładów i dyskusji wymienia się więcej. A wszystkie one

¹⁵ Ibidem. Szeroką a zarazem interesującą interpretację dla owych dylematów ustala R. Gerlach w pracy pt. *Pozaszkolna edukacja zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych. Nowe trendy i wyzwania*, Bydgoszcz 2012, s. 115–116 i dalsze – odwołując się licznie do odpowiednich autorów i opracowań.

¹⁶ R. Gerlach, *Pozaszkolna edukacja...*, op. cit., s. 117.

nade wszystko akcentują, że tylko (dla przykładu...) andragogika zajmuje się człowiekiem dorosłym; lub odpowiednio – że tylko psychologia zajmuje się rozwojem człowieka; względnie – że tylko pedagogika pracy zajmuje się pracą człowieka, lub że prakseologia w sposób jedynie uzasadniony zajmuje się działaniem człowieka.

Pomijając przeróżne obszary możliwych analiz i dyskusji – skupmy się dziś nad dylematem: „nauka o pracy” czy „nauki o pracy”. Formułę „nauka o pracy” odrzuciliśmy już wcześniej (w końcu XX w.). Zatem jaki jest status kategorii nazwicznej i pojęciowej – „nauki o pracy”? W *Podstawach pedagogiki pracy*¹⁷ kategorii pojęciowej i wieloprotblemowej „nauki o pracy” nadano wyjątkowo wysoką rangę. Przyjęto przede wszystkim, że można i należy ją sytuować w następujących obszarach problemowych:

I. Obszary w randze układów odniesienia – wieloprotblemowe:

- Życie gospodarcze kraju – z kategorią dominującą „praca”;
- Nauki i działania techniczne – z kategorią dominującą „technika”;
- Obszary wiedzy i działań pedagogicznych oraz społecznych – z kategoriami dominującymi „wychowanie” i „edukacja”¹⁸.

II. Obszary dyscyplinarne i subdyscyplinarne:

- filozofia pracy,
  - fizjologia pracy,
  - ergonomia,
  - prakseologia,
  - a także – profesjologia
- oraz
- pedagogika pracy,
  - psychologia pracy,
  - socjologia pracy,
  - i inne.

III. Wreszcie obszary współczesności:

- zarządzanie zasobami ludzkimi,
- elastyczne formy i sposoby zatrudnienia,
- współczesne problemy kapitału ludzkiego,
- dążenie do wielostronnie rozumianego zrównoważonego rozwoju.

Dodajmy, że w cytowanych *Podstawach...* brak jest jeszcze akcentów końcowej grupy (III), lecz zmienność w rozwoju cywilizacyjnym nakazuje i takie akcenty sytuacyjne. W dalszych analizach podręcznikowych ustalono i wykazano, że bez odwołania się do tak zaistniałej rozległej wiedzy naukowej, poświęconej pracy człowieka, rozwiązywanie współczesnych problemów i dylematów tak zarysowanego układu problemowego staje się wprost niemożliwe.

I oto dochodzimy do tezy podstawowej: współczesne nauki o pracy dają najbardziej skuteczne i realne możliwości rozwiązywania coraz bardziej złożonych problemów współczesnej pracy człowieka. Oczywiście – chodzi o nauki o pracy traktowane w wymiarach: wieloprotblemowości, wieloaspektowości i realnego dążenia do optymalnego integrowania różnych

¹⁷ Patrz: Z. Wiatrowski, op. cit., wyd. 4, Bydgoszcz 2005.

¹⁸ Miejsce pedagogiki pracy w kompleksie nauk – w *Podstawach...*, j.w., s. 55 i dalsze.

skonkretyzowanych stanów wiedzy naukowej oraz działaniowej. Przy takim podejściu – można przyjąć, że współcześnie znaczące procesy specjalizacji, integracji i globalizacji w nauce, uzyskują ważne dla siebie uzasadnienie¹⁹.

Bibliografia

- Bańka J., *Narodziny filozofii nauki o pracy w Polsce*, KiW, Warszawa 1970.
- Brzozowski S., *Wstęp do filozofii*, 1906.
- Dobrowolska D., *Studia nad znaczeniem pracy dla człowieka*, Warszawa 1974.
- Furmanek W., *Humanistyczna pedagogika pracy*, t. II: *Praca człowieka*, Rzeszów 2013.
- Gerlach R., *Pozaszkolna edukacja zawodowa wobec zmian cywilizacyjnych. Nowe trendy i wyzwania*, Bydgoszcz 2012.
- Jan Paweł II, Encyklika *O pracy ludzkiej – Laborem exercens*, 1981.
- Jan Paweł II, *Laborem exercens*, tekst i komentarz pod red. ks. J. Kruciny, Wrocław 1983.
- Jastrzębowski W., *Rys ergonomii, czyli nauki o pracy*, 1857.
- Kotarbiński T., *Traktat o dobrej robocie* (kilka wydań).
- Kozek W., *Praca*. *Wielka Encyklopedia PWN*, t. 22, Warszawa 2008.
- Sztompka P., *Dziesięć dylematów XXI wieku*, „Wprost”, 2003, nr 1.
- Sztompka P., *Socjologia. Analiza społeczeństwa*, Kraków 2002.
- T.W. Nowacki, *Leksykon pedagogiki pracy*, Radom 2004.
- Trzeciak M., *Elementy nauki o pracy*, PWN, Warszawa 1977.
- Wiatrowski Z., *Dorastanie, dorosłość i starość człowieka w kontekście działalności i kariery zawodowej*, Radom 2009.
- Wiatrowski Z., *Pedagogika pracy w zarysie*, PWN, Warszawa 1985.
- Wiatrowski Z., *Podstawy pedagogiki pracy*, Bydgoszcz 1994, wyd. 4 – Bydgoszcz 2005.
- Wiatrowski Z., *Praca człowieka – wątpliwości, nieporozumienia i realia*, „Pedagogika Pracy”, 2004, nr 45.
- Wiatrowski Z., *Praca w zbiorach wartości pracujących, bezrobotnych i młodzieży szkolnej*, Włocławek 2004.
- Wielka Encyklopedia PWN*, t. 4, 2001.
- Wilisz J., *Teoria pracy*, Kraków 2009.
- Wołk Z., *Kultura pracy*, Sulechów 2000 oraz wydanie poszerzone – Radom 2009.
- Wyszyński S., *Duch pracy ludzkiej (Myśli o wartości pracy)*, Włocławek 1947.

---

¹⁹ Patrz m.in.: Z. Wiatrowski, *Dorastanie, dorosłość i starość człowieka w kontekście działalności i kariery zawodowej*, Radom 2009 oraz inne opracowania autora.